

PROBLÉM IDENTITY JEDNOTLIVÍN V PRIEBEHU ČASU

PETER LAZOR, Katedra filozofie FF KU, Ružomberok

LAZOR, P.: The Identity of Particulars Over Time
FILOZOFIA 65, 2010, No 6, p. 589

The aim of the paper is to shed light on the problem of identity of particulars over time within the framework of Quinean analysis. First, it focuses on the relationship between essential and accidental property changes as a criterion for distinguishing cases when objects retain their identity from cases when they lose it. In this part it is shown, that a coherent distinction between essential and accidental properties is problematic. Quinean approach indicates that we do not need to look for any kind of criterion of identity of particulars over time. Hence, the conclusion is that the identity of particulars over time should not be viewed as a problem of how to understand the concept of identity, but rather as a problem of how to understand certain general concepts, i.e. how to individualize certain parts of the world by the use of certain general terms.

Keywords: Identity – W. V. O. Quine – The essential – Particulars – Individualization

Vymedzenie problému. Termín „identita“ („totožnosť“) sa bežne používa v niekoľkých významoch. Jedným z tých najbežnejších je zrejme používanie termínu „identita“ v zmysle podobnosti a v zmysle „ten istý“. V tejto eseji sa chcem zamerať na numerickú identitu vo vzťahu k časopriestorovým objektom.

Každá vec je identická sama so sebou a s nijakou inou. Toto tvrdenie je triviálne a zvykne sa nazývať i logickým chápaním identity. K logickému chápaniu termínu „identita“ sa prikláňajú napr. Quine ([3], 206) a Kripke ([1], 123). Používanie termínu „identita“ v tomto význame je neproblematické.

Ak je termín „totožnosť“ taký neproblematický, vynára sa obligátna otázka, kde vznikajú ťažkosti. Quine ([3], 206) uvádza, že otázky ohľadom identity vznikajú preto, lebo sa môžeme na niečo odvolávať viacerými menami, prípadne menom a nejakým opisom. Rôznymi spôsobmi odvolávania sa na tú istú entitu je prestúpený bežný diskurz a otázka, či Sokrates je tým istým človekom, ktorý učil Platóna, nie je taká triviálna ako otázka, či Platón je Platón. Tieto úvahy nás však skôr vedú k problému identifikácie a k problému vzťahu medzi vlastnými menami a deskripciami, čím sa tu nebudeme zaoberať.

Vo filozofických diskusiách týkajúcich sa identity je dobre známy Leibnizov zákon [2], ktorý hovorí, že x je identické s y vtedy a len vtedy, keď zdieľajú všetky vlastnosti. Problém spočíva v tom, že tento zákon sa týka len synchronnej identity. Pri stláčaní kláves klávesnice pri písaní týchto riadkov sa niektoré vlastnosti monitora menia, pričom asi málokto by tvrdil, že je to zakaždým iný monitor. Pre mnohých teda problém s identitou vzniká vtedy, keď do hry vpustíme časový rozmer. Je Sokrates tým istým človekom, ktorý pred dvadsiatimi rokmi učil Platóna? Je Théseova loď tou istou loďou i napriek tomu, že

celá pozostáva z iných súčastí než pred časom? Formulácia problému je teda nasledovná: Čím je garantovaná identita (ak vôbec), ak sa matéria v priebehu času kompletne zmení (nahradí)? Problém spájam s jednotlivinami, čiže s konkrétnymi entitami zaberajúcimi časopriestor, ktoré majú na rozdiel od všeobecnín a abstraktných objektov samostatný výskyt. Otázky identity osoby v priebehu času, Théseovej lode, „Herakleitovej rieky“, sú otázky, ktoré podľa Quina mylne vyústili do krízy identity. Odpoveď na tieto otázky závisí od toho, čo budeme pokladať za loď, rieku, osobu ([3], 207). „Slová sú nástroje a ich vágnosť sa toleruje tam, kde neškodí ich užitočnosti“ ([3], 207).

Cieľom tejto práce je na pozadí Quinovho prístupu k danej problematike ukázať, že problém identity jednotlivín v priebehu času nie je problémom identity, ale problémom individualizácie časopriestorových objektov pomocou všeobecných termínov. K tomuto cieľu sa chcem dopracovať pomocou analýzy Quinovho vysvetlenia identity u jednotlivín a na príklade individualizácie pomocou ostenzie. Na porovnanie zhruba predstavím najskôr iné riešenie, riešenie esencialistické, ktoré má korene v antickom Grécku.

Esencialistické poňatie identity jednotlivín v priebehu času. Esencializmus rozlišuje medzi tzv. „esenciálnymi“ a „akcidentálnymi“ zmenami na základe esenciálnych a akcidentálnych vlastností. Podľa tejto koncepcie veci majú vlastnosti, ktoré im prislúchajú v zmysle zachovania identity nevyhnutne, teda esenciálne vlastnosti, a vlastnosti, ktoré im prislúchajú náhodne, t. j. akcidentálne vlastnosti. Napr. „byť človekom“ je esenciálnou vlastnosťou Sokrata. Ak by Sokrates o túto vlastnosť prišiel, prestal by byť Sokratom. Náhodnou vlastnosťou je napríklad Sokratovo tetovanie. V prípade akcidentálnych zmien teda nedochádza k narušeniu identity, v prípade esenciálnych zmien nie je identita daného objektu zachovaná. Podľa tejto koncepcie si jednotliviny zachovávajú identitu, pokiaľ nestratia nejakú zo svojich esenciálnych vlastností.

Esencialistické riešenie problému identity jednotlivín v priebehu času je problematické najmä v jednom bode, a to v definičnom určení rozlíšenia medzi esenciálnymi a akcidentálnymi vlastnosťami, ktoré by sme mohli použiť na rozriešenie problému identity. Vezmime si napríklad Théseovu loď. Ak budeme pôvodné brvná lode postupne nahrádzať, tak po určitom čase budú loď tvoriť iné brvná. Esencializmus je zrejme nútený hájiť stanovisko, že po výmene brvien už nejde o Théseovu loď; keďže sa kompletnou náhradou zmenili všetky vlastnosti, muselo dôjsť i k esenciálnym zmenám. Problémom je, samozrejme, otázka, ktoré vlastnosti sú esenciálne, a teda i určenie toho, kedy Théseova loď prestala byť Théseovou loďou. A keďže nemáme koherentnú dištinkciu medzi esenciálnym a neesenciálnym, nedokážeme tento prípad rozhodnúť v tomto kontexte. Ak nahradíme Théseovu loď v príklade nejakým konkrétnym človekom, stáva sa problém evidentnejším. V dôsledku postupnej celkovej bunkovej výmeny by ľudský život pozostával z niekoľkých osôb. To esencialisti, samozrejme, tvrdiť nebudú. Namiesto toho stanovia kontroverznú metafyzickú entitu, podstatu (οὐσία¹), ktorá daným zmenám nepodľahla.

Obdobné riešenie evokuje i Kripkeho zavedenie *rigidnej designácie*. Abstrahujem tu

¹ Termín οὐσία znamená podstatu, realitu. Možno ho vymedziť ako protiklad zdania, ako pretrvávajúcu skutočnosť, ktorá je opakom neustálej zmeny.

od iných problémov, ktoré sa Kripke snaží riešiť zavedením *rigidnej designácie*.² Kripke zavádza pojem *rigidného designátora* ako toho, čo designuje v každom možnom svete ten istý objekt, pokiaľ v tomto svete existuje ([1], 60). Za *rigidné designátory* považuje Kripke okrem iných výrazov napríklad vlastné mená. Ak si vezmeme Kripkeho príklad s Nixonom, tak Nixon musí byť v každom možnom svete, v ktorom existuje, Nixonom (i keď sa tak nemusí volať). Všetko, čo je náhodné, je z hľadiska identity naprieč možnými svetmi nepodstatné. Samozrejme, že na to, aby bol niekto Nixonom, musia byť splnené isté podmienky (napr. musí to byť človek), nejde však o podmienky, ktoré jednoznačne určujú totožnosť Nixonu medzi možnými svetmi. Možné svety môžeme nahradiť predstavou rôznych okamihových stavov jedného sveta. Vzťah medzi *rigidným designátorom* a jednotlivinou (v našom prípade Nixonom) je daný niečím, čo pretrváva naprieč možnými svetmi alebo naprieč časom, čo však Kripke bližšie nešpecifikuje a čo nám de facto dovoľuje zaradiť tento postoj pod hlavičku esencializmu.

Proti esencializmu už vystúpilo mnoho autorov. Jedným z nich je i Richard Rorty, ktorý nás nabáda, aby sme sa dištinkcie medzi esenciálnym a akcidentálnym vzdali. Rorty uvádza príklad s číslom 17 ([6], 83): Pýta sa, čím iným okrem vzťahov k iným číslam je číslo 17? Čo by malo tvoriť jeho vnútornú podstatu? V snahe zodpovedať danú otázku zisťujeme, že okrem rôznych opisov nevieme povedať nič, čo by nás k podstate sedemnástky priblížilo. Ani jeden z týchto opisov nie je v porovnaní s inými esenciálnejší.

Problém vytvoríť koherentnú dištinkciu medzi tým, čo by malo tvoriť vnútornú podstatu vecí, a tým, čo by malo byť len náhodné, nás nabáda pristúpiť k problému identity z inej perspektívy. Takýmto iným prístupom môže byť napríklad Quinov prístup, ktorý teraz predstavíme.

Čo hovorí o identite Quine. Problém, ktorý sme formulovali vyššie, nie je podľa Quina problémom identity (tá je vo vyššie uvedenom zmysle neproblematická), ale problémom všeobecných termínov, pomocou ktorých veci individualizujeme. Quine vysvetľuje svoj postoj na príklade rieky. Rieka je entitou, ktorá podlieha zmenám rýchlejšie, preto je možno lepším príkladom než iné jednotliviny. „Nevstúpiš dvakrát do tej istej rieky“ sa zdá byť jasnejšie než „Nebudeš obedovať dvakrát pri tom istom stole.“ V princípe je prístup aplikovateľný na všetky časopriestorové jednotliviny. Jednotliviny môžeme spolu s Quinom považovať za procesy v čase a ich stavy za okamihové časti alebo časové štádiá. To znamená, že môžeme vstúpiť dvakrát do tej istej rieky, ale nie do toho istého stavu rieky. „Stotožnenie rieky, do ktorej vstupujeme raz, s riekou, do ktorej vstupujeme opätovne, je tým, čo určuje náš predmet ako proces rieky, a nie stav rieky“ ([4], 89). Predstavme si Théseovu loď, ktorej brvná budeme v priebehu určitého časového obdobia vymieňať za nové. Stav Théseovej lode v určitom čase je potom stavom jej materiálnych častí, ale dva stavy Théseovej lode nie sú vo všeobecnosti stavmi tých istých materiálnych častí. Jednotlivé okamihové stavy jednotlivín sú vo vzájomnom vzťahu rôznych príbuzenstiev, ide o kontinuitu náhrady matérie a kontinuitu zmien a podobne. Zavedenie nejakej

² Jedným z tých problémov je otázka, či sú vlastné mená skratky určitých deskripcií, prípadne zväzkov deskripcií, čo je Russellov a zrejme i Fregeho názor.

jednotliviny do ontológie si však nevyžaduje, aby bola substančne spojená. Zavedenie jednotlivín ako jednotlivých entít, konkrétne procesov alebo časopriestorových objektov spočíva v tom, že sa namiesto vzťahov príbuzenstva dosadí identita ([4], 90). Stav *a* osoby *X* pred dvadsiatimi rokmi a stav *b* osoby *X* o dvadsať rokov neskôr nie sú totožné, ale príbuzné. Dôležitou vecou je podľa Quina „priama väzba medzi identitou a postulovaním procesov alebo objektov v čase“ ([4], 91). Prisudzovať identitu, a nie príbuzenstvo znamená hovoriť o konkrétnej jednotlivine, napr. osobe *X*, a nie o jej stavoch *a* a *b* ([4], 91). Ako uvidíme ďalej, vzťahy príbuzenstva nie sú dostatočnou podmienkou prisúdenia identity.

Príklad individualizácie za pomoci ostenzie plus predpoklad „neurčitosti referencie“ svedčia v neprospech dištinkcie medzi esenciálnym a akcidentálnym. Ostenzia nefunguje bez jazykového pozadia. Ináč je práve v dôsledku časového trvania označených objektov viacznačná a v prípade značného časového trvania objektov referencie nám prosté ukázanie neprezrádza, súhrn ktorých stavov máme na mysli, až na to, že daný krátkodobý objekt má patriť do daného súhrnu. Táto mnohoznačnosť sa bežne vyrieši jazykovým pozadím, konkrétne, k ostenzii sa pridá „osoba *X*“, „táto rieka“ či „Théseova loď“ ([4], 91). Tým sa odvolávame na určitý charakteristický súhrn okamihových objektov.

Quine nás však upozorňuje, že tieto identifikačné dodatky k ostenzii sú jednoznačné vzhľadom na objekt referencie len v prípade, že už slovám „osoba“, „rieka“, „loď“ rozumíme. „Táto rieka“ znamená „riečny súhrn okamihových objektov, ktorý obsahuje tento okamihový objekt“. Tu sa však dostávame za čiru ostenziu a predpokladáme konceptualizáciu ([4], 92). Predpokladajme však spolu s Quinom, že ešte nemáme všeobecný výraz pre danú jednotlivinu, napr. riekku, a teda nemôžeme túto konkrétnu riekku určiť ukázaním a dodaním: „Táto rieka je Níl.“ Predpokladajme ďalej, že nemáme ani iné deskriptívne nástroje. Jediné, čo potom môžeme urobiť, je ukázať na niekoľko rôznych okamihových objektov a povedať: „Toto je Níl.“ „Tako použité slovo ‚toto‘ nemôže referovať ani na *a*, ani na *b*, ale na niečo širšie, identické v oboch týchto prípadoch“ ([4], 92). Takéto ukázanie ešte stále nemusí byť jednoznačné; môžeme povedať jedine to, že okamihové objekty, na ktoré ukazujeme, patria medzi zložky určitého súboru. Ukazovaním na čoraz viac stavov sa eliminujú určité možnosti. Ideu Nílu potom nadobúdame zoskupením okamihových objektov a vytvárame hypotézu o tom, ktoré z okamihových objektov by sme pod ideu Nílu začlenili ([4], 92).

„Pojem identity potom hrá hlavnú úlohu pri určovaní časopriestorovo rozsiahlych objektov pomocou ostenzie. Bez identity platí, že *n* aktov ostenzie určuje nanajvýš *n* objektov, pričom každý má neurčitý časopriestorový rozmer. Keď však pri jednotlivých ostenziách objektu postupne prisudzujeme identitu, spôsobujeme, že našich *n* ostenzií referuje na ten istý veľký objekt, a tým poskytujeme nášmu poslucháčovi induktívny základ, z ktorého môže odhadnúť zamýšľaný dosah tohto objektu“ ([4], 93).

Zavedenie identity namiesto rôznosti okamihových stavov je výhodnejšie ako príbuznosť okamihových stavov, pretože medzi spojenými objektmi už nemusíme rozlišovať na základe nejakej rozmanitosti, a teda ani zavádzaním ďalších výrazov. Ak to, čo chceme povedať o rieke Níl, platí i o jej okamihových stavoch, tak je vhodnejšie vzdať sa tejto rozmanitosti množstva objektov a nahradiť ich objektom jedným. Zdá sa, že dané entity môžeme z nášho diskurzu vypustiť a nahradiť ich entitou jednou, Níloom. Ako však ukazuje Quine, z celkového hľadiska nejde o redukciu týchto entít na jednu, pretože tieto

entity neboli z našej ontológie vypustené, ale bola k nim pridaná ďalšia. V určitých kontextoch, v ktorých nie je možné hovoriť o Níle nediferencovane, budeme musieť rozlišovať medzi okamihovými stavmi. V mnohých iných kontextoch však Níl pôsobí úsporne, a je preto výhodným dodatkom k našej ontológii ([4], 95).

Quinovské riešenie problému identity jednotlivín v čase môžeme charakterizovať aj prostredníctvom maximy *stotožnenia nerozlišiteľných vecí*, ktorú autor uvádza takto: „Objekty, ktoré sa nedajú navzájom rozlíšiť pomocou terminológie daného diskurzu, treba chápať tak, že sú preň identické. Presnejšie: akty referencie na pôvodné objekty treba na účely daného diskurzu reinterpretovať ako akty referencie na iné a počtom chudobnejšie objekty, pričom každý z nerozlišiteľných pôvodných objektov bol nahradený tým istým objektom“ ([4], 96). Quine ešte dodáva, že táto maxima je relatívna vzhľadom na diskurz, a teda i vágna ([4], 97).

Podľa Quina teda nejde o problém, ako rozumieť termínu „identita“, ale o to, ako rozumieme určitým všeobecným termínom ([5], 68). „Každý koherentný všeobecný termín má svoj vlastný princíp individualizácie, svoje vlastné kritérium identity pre svoje jednotlivé designáty. Často je tento princíp vágny, napríklad pri individualizácii osôb, ako ukazujú sci-fi príklady; a termín je vágny do tej miery, do akej je vágny princíp jeho individualizácie“ ([5], 68).

Obdobné riešenie ponúka i štvordimenzionalista Sider.³ Podľa štvordimenzionalizmu sú okamihovými stavmi objektov ich jednotlivé časti. Ako celok si potom môžeme príslušný objekt predstaviť ako časopriestorového červa. Opozíciou k štvordimenzionalizmu je trojdimenzionalizmus, ktorý hovorí, že objekt je v každom časovom štádiu prítomný ako celok. V literatúre sa uvedené prístupy označujú aj ako perdurantizmus a endurantizmus. Podľa prvého sú teda objekty zaberajúce časopriestor rozpriestranené v časopriestore, kým podľa endurantistov prechádzajú časom vždy ako celky ([7], 3).

Vráťme sa ešte naposledy k príkladu s Théseovou loďou a k problému jej identity. Predpokladajme, že pôvodné brvná boli uskladnené a skonštruovali sme z nich novú loď, podobnú tej prestavanej. Ktorá loď je teraz Théseova – prestavaná, alebo skonštruovaná z pôvodných brvien? Táto otázka týkajúca sa identity nás môže zmiast' keďže kontinuita hrá zrejme dôležitú rolu v chápaní mnohých jednotlivín ako identických. Na druhej strane však významnú úlohu môže hrať i pôvodnosť matérie. Ako sme ale poznamenali vyššie, vzťahy príbuzenstva nie sú dostatočnou podmienkou prisúdenia identity. Veď i pôvodné brvná Théseovej lode pred jej prvým zložením či popol, ktorý po nej zostane, ak zhorí, sú vo vzťahu príbuzenstva s Théseovou loďou, ale nik ich Théseovou loďou nazývať nebude. Podľa štvordimenzionalizmu odpoveď na uvedenú otázku závisí od nášho pojmu lode. Ak k nášmu pojmu lode nepatrí to, že musí pozostávať z tých istých brvien, môžeme loď, ktorá vznikla náhradou častí, považovať za Théseovu. Ak je pre náš pojem lode podstatné, aby pozostávala z tých istých brvien, môžeme za Théseovu loď označiť loď postavenú z pôvodných brvien ([7], 8 – 9). Kritériá prisúdenia identity nie sú rovnaké pre všetky všeobecné termíny. Uvedme príklad. Ak by sme Théseovu loď prestavali na tri menšie

³ Sider považuje Quina za štvordimenzionalistu. Tento názor sa môže zdať vzhľadom na Quinovo relativistické chápanie ontológie kontroverzný. Otázkou, či alebo do akej miery môžeme Quina považovať za štvordimenzionalistu, sa v tejto eseji nezaobrám. V tomto bode ma zaujíma len paralela medzi Quinom a Siderom.

lode, asi by sme neoznačovali ich súhrn ako Théseovu loď, keďže k nášmu pojmu lode zrejme patrí to, že objekt, ktorý výrazom loď označujeme, je priestorovo spojený. Priestorová spojitosť však nemusí byť dôležitá v prípade identity iných jednotlivín, napríklad balíčka kariet. Priestorová spojitosť ako jedno z kritérií prisúdenia identity určitým jednotlivinám je podľa Quina, samozrejme, relatívna vzhľadom na danú ontológiu.

Záver. Na začiatku sme povedali, že každá vec je totožná iba sama so sebou. Toto porozumenie pojmu identity sme označili za triviálne a neproblematické. Isté ťažkosti sa vo filozofických debatách objavili v prípade diachrónej identity, na ktorú nie je možné aplikovať Leibnizov zákon, keďže v čase dochádza k zmene vlastností objektov. Z tohto dôvodu vznikla otázka garanta identity jednotlivín naprieč ich trvaním v čase. Esencialisti sa k danému problému postavili po svojom, zavedením rozdielu medzi esenciálnymi a akcidentálnymi zmenami na základe esenciálnych a akcidentálnych vlastností. Toto riešenie sa neukázalo ako najlepšie, preto sme sa zamerali na riešenie Quinovo. Podľa Quina problém nespočíva v našom porozumení pojmu identity, ale v chápaní všeobecných termínov, ktorými časopriestorové objekty individualizujeme. Kritériá identity sú pre rôzne termíny rôzne. Chápanie jednotlivín ako procesov nám umožňuje rozlišovať alebo nerozlišovať medzi jednotlivými stavmi procesov v závislosti od potrieb určitého diskurzu. Nemusíme hľadať žiadneho garanta identity, keďže jednotlivé okamihové stavy procesov sú ich časti vo vzťahu určitých príbuzenstiev, a teda nie sú identické.

LITERATÚRA

- [1] KRIPKE, S.: *Pomenovanie a nevyhnutnosť*. Bratislava: Kalligram 2002.
- [2] LOOK, B. C.: Gottfried Wilhelm Leibniz. In: ZALTA, E. N. (ed.): *Stanford Encyclopedia of Philosophy* <http://plato.stanford.edu/entries/leibniz/>
- [3] QUINE, W. V. O.: *Covitosti*. Praha: Mladá fronta 2008.
- [4] QUINE, W. V. O.: Identita, ostenzia a hypostazovanie. In: *Z logického hľadiska*. Bratislava: Kalligram 2006, s. 89 – 106.
- [5] QUINE, W. V. O.: Věci a jejich role v teoriích. In: MARVAN, T. – DOSTÁLOVÁ, L. (eds.): *Willard Van Orman Quine: Vybrané články k ontologii a epistemologii*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni 2006, s. 56 – 80.
- [6] RORTY, R.: Svet bez substancí a esencií. In: *Filozofické orchidey*. Bratislava: Kalligram 2006, s. 76 – 103.
- [7] SIDER, T.: *Four-Dimensionalism. An Ontology of Persistence and Time*. New York: Oxford University Press 2003.

This work has been funded by *On What There Is: Varieties of Realism and Their Influence on Science-Religion Dialog*, sponsored by the Metanexus Institute on Religion and Science, with the generous support of the John Templeton Foundation.

Mgr. Peter Lazor
Katedra filozofie FF KU
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok, SR
e-mail: lazor@ff.ku.sk